

CHANGING BORDERS, CHANGING IDENTITIES

Susana Monica Tapodi, Assoc. Prof., PhD, "Sapientia" University of Miercurea Ciuc

Abstract: The Hungarian writer Andrea Tompa, born in Cluj, presents in her novels the Transylvanian world, characterized by deep ethnic diversity. Her second novel, Fejtől lábtól. Kettő orvos Erdélyben (From head to toe. Two doctors in Transylvania), published by the Kalligram Publishing House from Bratislava in 2013, was awarded with the Békés Pál Prize in 2013, and it was also appointed for the Artjust award as the best novel of the past year in 2014.

The novel inspired by the experiences of the author's grandparents presents the history of the first two decades of the last century, reflected by the fate of the two young storytellers (a Szekler from near Braşov, of noble origin and a young girl from Aiud, daughter of a Jewish merchant) who are studying medicine in Cluj, who after the World War try to start a new life after the borders have changed. In this Bildungsroman we are given a picture of the main orientations which dominate the spiritual identity of the narrators (materialism- idealism, feminism, socialism, psychoanalysis, nationalism-internationalism). The multicolored background of Transylvanian society at the beginning of the last century appears here from an ironic-selfironic perspective, with its interesting imagological aspects.

Keywords: contemporary Hungarian writings, multiculturalism, identity, imagology, transylvanism

Cel de-al doilea roman al scriitoarei Andrea Tompa, originară din Cluj, stabilită în Ungaria, *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben* [*Din cap până-n picioare. Doi medici în Ardeal*], apărut în 2013 la Editura Kalligram din Bratislava, a fost distins în anul apariției cu premiul Békés Pál și desemnat în 2014 pentru premiul Artjust, pentru cel mai bun roman al anului.

Opera inspirată din experiențele bunicilor autoarei, personaje din primul ei roman, intitulat *A hóhér háza* [*Casa călăului*], prezintă mișcările istoriei din primele două decenii ale secolului trecut, reflectate prin soarta celor doi tineri naratori anonimi (un secu de lângă Braşov, de origine nobiliară și o tânără din Aiud, fiica unui negustor evreu) care studiază Medicina la Cluj, trec prin război și încearcă să-și refacă existența după schimbarea granițelor. În acest Bildungsroman sunt surprinse principalele orientări spirituale care își pun amprenta pe identitatea naratorilor (materialism- idealism, psihoanaliză, feminism, socialism, naționalism- internaționalism, farmacologie și metode naturiste de vindecare etc.). Fundalul multicolor al societății ardelenice de la începutul secolului trecut apare aici dintr-o perspectivă ironică-autoironică, cu interesante aspecte imagologice.

Identitatea

Întrebarea psihologică, filosofică: cine suntem, de unde venim, ce anume ne conferă individualitate inconfundabilă este dilema naratorilor romanului. Cum fiecare dintre noi are o identitate multiplă, așa și eroii prezentați prin monologurile lor alternante se transformă în timp, în funcție de experiențele și evenimentele istorice prin care trec. Naratorul masculin trebuie să se îndepărteze de modelul sever al tatălui său, pentru a-și putea construi identitatea. El se abate de la tradiția familiei alegându-și o altă meserie: în loc de jurist va deveni medic. Tatăl său, mare patriot local, îl va împiedica să plece la studii în capitalele din imperiu, la

„Wien” sau la Budapesta. Primul capitol este scrisoarea acestui tată, prin care el își îndrumă fiul la „Universitatea noastră din Cluj.” Familia naratoarei îi interzice acesteia studiile superioare, ea trebuie să-și redefină identitatea după o dureroasă ruptură de tradiția evreiască. (Un atu îi este servit de doamnele dintr-o societate de binefacere care nu dau bani pentru proteza unei românce accidentate pentru că nu este evreică. Tot un element important în procesul înstrăinării constituie acel obicei al evreilor ortodocși – considerat de naratoare drept înjositoare – de a le tunde chel pe femeile căsătorite). Datorită studiilor din vestitul colegiu reformat din Aiud, ea se află într-un stadiu avansat al asimilării naționale, se gândește să-și maghiarizeze numele de rezonanță nemțească. Totodată, ea este mai deschisă spre problemele sociale, mai preocupată de emanciparea femeilor și mai apropiată de internaționalismul radical decât colegul său narator, cu care face cunoștință în cercul intelectualilor radicali.

Titlul romanului în original înseamnă și *a se culca unul de-a lungul celuilalt*, motiv ce va apărea la sfârșitul romanului când soarta celor doi naratori se leagă definitiv. Putem fi de acord cu constatarea criticului Éva Bányai că atât titlul cât și subtitlul romanului delimitează spațiul textual. Formele ușor arhaice amintesc de graiurile ardelenesti, totodată caracterizează și atitudinea naratorilor: procesul autodefinirii este strâns legat de schimbarea împrejurărilor, de poziția față de Celălalt. Acțiunea se dezvoltă treptat din planurile paralele ale narațiunii. Călătoriile celor doi (el este trimis la Budapesta, ea se perindă în Ardeal cu scopul cunoașterii și descrierii științifice a stațiunilor balneare) reprezintă și un prilej al autocunoașterii și al cunoașterii alterității. Stilul de a povesti seamănă atât datorită profesiei comune a naratorilor cât și din cauza acestei preocupări de a găsi tratamentele adecvate bolilor întâlnite.

Geoculturalitatea

„Spațiile definite geocultural[...]trimit la existența unei structuri spațiale relativ limitate, care poate însă fi deplasată, grație relativității frontierelor, și la articularea acestora în texte literare. Geopoetica, în calitatea sa de percepție spațială care cuprinde atât o concepție despre lume, cât și o structură semantică, îndeplinește și un rol de (auto)interpretator. În baza direcției de mișcare a așa-numitei spațializări, în sensul stabilit de Deleuze și Guattari, mișcarea continuă deplasarea și procesul complex al fixării, deplasării și restabilirii, eterogenitatea spațiului cultural va intra în prim plan.”¹-constată Éva Bányai.

Transilvanismul – atitudine care în prima jumătate a secolului al XX-lea a avut profunde și fertile implicații culturale, atât printre maghiarii, cât și printre sașii și românii din interiorul Arcului Carpatic – a fost de cele mai multe ori privit cu suspiciune de către centrele politice și de putere ale vremii – Budapesta, apoi București. Chiar folosirea toponimului „Erdély” a devenit una incomodă pentru autoritățile maghiare din ultima etapă a Monarhiei Austro-Ungare, la fel și în România după alipirea Transilvaniei. Ca o reacție adversă, în prima jumătate a secolului al XX-lea, apare în rândul maghiarilor, sașilor și a românilor transilvăneni o mișcare regionalistă cu diverse implicații, mai ales culturale, care a fost denumită, în sens larg, *transilvanism*. Cu toate că acest fenomen cultural a reprezentat o realitate istorică, el nu s-a conturat într-o ideologie bine definită. Uneori chiar regionaliștii s-au ferit să proclame, în mod explicit, *regionalismul* sau *transilvanismul* ca fundament al

¹ Bányai 2012. p.15

activităților culturale. În acest sens, Alexandru Dima lansează conceptul alternativ de *localism creator* prin care militează de asemenea, dar într-o altă formulare, pentru valorificarea „realității geografico-sociale imediate, vii și concrete a «locului»”². După deschiderile făcute, în anii '20, de către Ion Chinezu, la fel de importante sunt și contribuțiile unor autori ca Nicolae Balotă sau Gavril Scridon, care au adus în discuție implicațiile literare ale transilvanismului. Marcel Corniș Pope și John Neubauer consideră că cele trei culturi literare ale Transilvaniei ilustrează o paradigmă conflictuală manifestată prin rivalizare ori neglijare, dar niciuna dintre aceste literaturi nu poate suprima încrucișările multiculturale specifice zonei. „Aici, ca și în celelalte culturi ale Europei Centrale și de Est, regionalismul a funcționat ca o alternativă la centralismul național. Transilvanismul maghiar, ardelenismul românilor, *localismul creator* sunt toate asemenea regionalisme creatoare, care au acționat aproape concomitent, în aceeași regiune, operând cu un șir de sintagme quasi-identice.”³- constată Imola Katalin Nagy.

Valentin Trifescu afirmă că „Spre deosebire de *ideologiile tari*, transilvanismul nu suportă o dogmatizare și nu presupune existența unei nivelări ideologizante. El se manifestă prin *figuri* (personalități) și capătă *forme* (atitudini) care variază mereu în intensitate și acționează neunitar. În același timp, transilvanismul nu este expansiv, el nu vrea să cucerească sau să convertească. Scopul său primordial este acela de a-și păstra, pe cât posibil, nealterată identitatea, care este legitimată și circumscrisă de *istoria și geografia regională*.”⁴

Acțiunea romanului surprinde simptomatic ceea ce istoriografia maghiară denumeste „sindromul Trianon”, reacția maghiarilor ardeleni dezlipiți unui imperiu în care s-au considerat majoritari și trauma suferită în urma alipirii lor unei țări străine. Sunt prezentate în text atât perspectivele individuale cât și cele colective. În timp ce unii dintre profesorii lor universitari pleacă din Cluj și se refugiază în Ungaria întemeind universitatea din Szeged, iar alții se sinucid, naratorul masculin, care trebuie să renunțe la cariera sa de chirurg, nu poate concepe că statutul postbelic al Ardealului va rămâne neschimbat, naratoarea, în schimb, începe să învețe românește decizând că se va integra în noua ordine, își va căuta de lucru în România. Vocea câteodată naivă, câteodată dogmatică devine în majoritatea cazurilor problematizantă sugerând imposibilitatea unui răspuns definitiv. Sorin Mitu vede clar rolul simbolic jucat de universitate în imaginarul colectiv ardelean: „Trecutul prestigios al universității clujene aduce în atenția celor de azi o istorie dramatică și destul de ciudată. Principalele comunități etnice ardeleni, ca și diferitele autorități statale care s-au perindat aici de-a lungul vremii au purtat o bătălie acerbă pentru a dobândi controlul asupra acestei instituții. Lupta pentru Transilvania s-a confundat, practic, până astăzi cu disputele referitoare la înființarea universității, la limba de predare, la conducerea sau chiar la simpla denumire a instituției. Cu adevărat, Universitatea din Cluj poate fi socotită un simbol viu al Transilvaniei: ea reproduce, în miniatură, istoria și identitatea acestei provincii.”⁵

Patriotismul local este prezentat în mod autoironic. Când studentei naratoare este conferită o bursă pentru studierea localităților balneare conducătorii Societății Muzeului Ardelean se ceartă patru ore și adunarea se încheie cu următoarea afirmație a președintelui:

² Vezi în studiul lui Szabolcs Szonda și Imola Katalin Nagy.

³ Imola Katalin Nagy 2011.156

⁴ Valentin Trifescu: *Ce este transilvanismul?* in.Echinox 2011.

⁵ Sorin Mitu 2006.102.

„Domnilor, noi în această dispută de patru ore nu trebuia să decidem asupra chestiunii independenței Ardealului, ci numai să hotărâm ce sumă să-i acordăm și ce traseu îi recomandăm bursierului.”⁶

Imaginea celuilalt

Imaginea Ardealului primelor decenii ale secolului XX surprinsă de autoare oferă pretextul unor studii generoase de factură antropologică, de istoria mentalităților. Articole de ziar, prelegeri universitare, tratate științifice, reclame, scrisori și alte documente incluse în text reconstituie climatul spiritual al epocii. (O carte poștală trimisă de pe frontul Primului Război Mondial este tipărită în nouă limbi - atâtea se vorbesc în armata imperială.) Etniile conlucuitoare: maghiari, evrei, români (numiți olahi), sași, secui, armeni, țigani etc. sunt prezentate atât prin perspective subiective cât și prin aceste documente citite sau scrise de naratorul romanului. Nici diversele grupuri ale ungarității, ca ceangăii sau secuii, nu scapă de caracterizarea ironică a celor doi medici. Îndurând suferințele cauzate de război toate diferențele devin minore: „Omul în asemenea război nu mai este nici maghiar, nici olah, nici rus, nici neamț, ci doar o bucată de carne suferindă, care vrea să scape nevățamat și să se întoarcă acasă.”⁷

Datorită structurii memorialistice a romanului multitudinea datelor concrete prezentate cu lux de amănunte sunt strecurate prin filtrul subiectiv al naratorilor. De aceea, în ciuda abundenței acestora, rămâne accentuat caracterul indecis, tranzitoriu al tuturor evenimentelor istorice evocate.

Sfârșitul operei aduce o notă optimistă în tabloul sumbru: cei doi se întâlnesc din nou și pleacă împreună să lucreze la băile de lângă Brașov, pe mica moșie a naratorului, unde vor vindeca atât bolnavii din Regat cât și pe cei veniți din Țara Secuilor.

BIBLIOGRAFIE:

TOMPA Andrea *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben. [Din cap până-n picioare. Doi medici în Ardeal]*, Editura Kalligram, Pozsony[Bratislava], 2013

BALOTĂ Nicolae *Scriitori maghiari din România* Editura Kriterion, București, 1981

BÁNYAI Éva *Aspecte geoculturale în proza maghiară contemporană* Editura Casa Cărții de Știință Cluj- RHTSf. Gheorghe, 2012

BÁNYAI Éva *Párhuzamos élet-képek: Fejtől s lábtól [Vieți paralele. Din cap până-n picioare]* Bárka, Budapest, 2014/3

CORNIS-POPE, Marcel, NEUBAUER, John 2002. *Towards a History of the Literary Cultures in East-Central Europe: Theoretical Reflections*. ACLS OCCASIONAL PAPER No. 52 [Spre o istorie culturală a literaturilor din Estul și Centrul Europei] 2013.05.10.

(http://www.acls.org/publications/op/52_literary_cultures_in_east_central_europe.pdf)

MITU, Sorin *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*. Editura Polirom. Iași, 2006

⁶ Tompa Andrea 2013.154. Traducerea îmi aparține.

⁷ Tompa Andrea 2013.315. Traducerea îmi aparține.

NAGY Imola Katalin *Discursul identitar și discursul despre alteritate în presa interbelică* in. *Interculturalitatea și interetnicismul ieri și azi*. Red. PAP-TAPODI. Editura Status, Miercurea- Ciuc, 2011

SZONDA Szabolcs *Literatura maghiară din România. Aspecte cronologice și noțiuni de bază*. Editura RHT, Bukarest[București], 2008

TRIFESCU, Valentin *Ce este transilvanismul?* in. *Echinox*, Cluj-Napoca 3. dec. 2011.